

INTERACTION AND THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL CAPITAL AND HUMAN CAPITAL

SOSYAL SERMAYE İLE BEŞERİ SERMAYE İLİŞKİSİ VE ETKİLEŞİMİ

Mert ÖZGÜNER¹
Zeynep ÖZGÜNER²

Abstract

Society or social groups and social relations that enable communication activities towards economic returns stemming from the thought that led to the concept of social capital, in many different disciplines is a concept that interested. In recent years, in the development process of the countries where there is an important role for social capital has been a topic discussed much more. Because many of the country's development or underdevelopment with only physical capital, wealth or poverty, it is not possible to explain. Therefore, especially least developed countries, with developed countries in order to close the gap between the economic development of the utmost importance to increase social capital is a must. Recently, the economic and social welfare of increasing the role played in the prominent human capital concept, concept of social capital with the introduction with the classic concept of capital of the physical dimensions as well as social dimensions of importance as demonstrated. Investment in human capital, caused an increase in the income level of individuals near the countries' economic efficiency and positive impact on social welfare, it is possible to speak of. In this context, human capital, social capital is the ability to use effectively in a short time it was found to be due to the presence. This study's concept of social capital are discussed first. Then examined the concept of human capital, human capital factors are considered. In the last chapter has focused on the relationship between social and human capital, relationships have been exposed and the consequences of these interactions has been evaluated in a large way.

Keywords: Social Capital, Human Capital, Interaction, Social Welfare, Economic Prosperity

Özet

Toplumun veya sosyal grupların iletişimini etkin kıldığı ve sosyal ilişkilerden kaynaklanarak ekonomik faaliyetlere dönük getirilene yol açtığı düşünülen sosyal sermaye kavramı, birbirinden farklı pek çok disiplinin ilgi duyduğu bir kavramdır. Ülkelerin gelişme süreçlerinde sosyal sermayenin önemli bir rolünün olduğu, son yıllarda çok daha fazla irdelenen bir konu olmuştur. Çünkü birçok ülkenin gelişmişliğini ya da az gelişmişliğini sadece fiziki sermaye zenginliği veya fakirliği ile açıklayabilmek mümkün değildir. Bu nedenle özellikle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarındaki ekonomik kalkınma farkını kapatabilmeleri için sosyal sermayelerini artırmaları son derece önemli bir zorunluluktur. Son dönemde ülkelerin ekonomik ve sosyal refahlarının artırılmasında oynadığı rol ile öne çıkan beşeri sermaye kavramının, sosyal sermaye kavramı ile birlikte kullanılmaya başlanmasıyla beraber klasik sermaye kavramının fiziki boyutlarının yanı sıra sosyal boyutlarının önemi de gözler önüne serilmiştir. Beşeri sermaye yatırımlarının, bireylerin gelir düzeyinde meydana getirdiği artışın yanında, ülkelerin ekonomik verimlilikleri ve toplumsal refahı üzerindeki olumlu katkılardan söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda, beşeri sermayenin etkin bir şekilde kullanılabilmesinin sosyal sermayenin mevcudiyetine bağlı olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında ilk olarak sosyal sermaye kavramı ele alınmıştır. Daha sonra beşeri sermaye kavramı incelenmiş, beşeri sermaye unsurları ele alınmıştır. Son bölümde ise sosyal ve beşeri sermaye ilişkisi üzerinde durulmuş, ilişkiler ortaya konulmuş ve bu etkileşimin sonuçları geniş bir şekilde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Beşeri Sermaye, Etkileşim, Toplumsal Refah, Ekonomik Refah

¹ Öğr.Gör.,Adıyaman Üniversitesi, mozguner@adiyaman.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi S.B.E İşletme A.B.D., zeynep.inn@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanların günlük yaşamda birbirleriyle kurdukları ilişkiler; çoğu zaman alınan kararların, yaşanan olayların ve dolayısıyla ortaya çıkan sonuçların belirleyicisi olmaktadır. İnsan ilişkilerinin bu denli etken durumda olması ve günümüzde bu ilişkilere atfedilen önemin giderek artması, bireyleri içerisinde buldukları iletişim ağlarını daha da fazla önemsemeye yöneltmiştir. Bu nedenle, toplumun veya sosyal grupların iletişimini etkin kıldığı ve sosyal ilişkilerden kaynaklanarak ekonomik faaliyetlere dönük getirilere yol açtığı düşünülen sosyal sermaye kavramı, birbirinden farklı pek çok disiplinin ilgi duyduğu bir konudur. Kişi ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin ekonomik açıdan incelenmesi “sosyal sermaye” olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin gelişme süreçlerinde sosyal sermayenin önemli bir rolünün olduğu, son yıllarda çok daha fazla irdelenen bir konudur. Çünkü birçok ülkenin gelişmişliğini, ya da azgelişmişliğini sadece fiziki sermaye zenginliği veya fakirliği ile açıklayabilmek mümkün değildir. Bu nedenle özellikle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan aralarındaki ekonomik kalkınma farkını kapatabilmeleri için sosyal sermayelerini artırmaları son derece önemli bir zorunluluktur.

Çalışmada ele alınan diğer bir kavram olan beşeri sermaye, ekonomik literatürde önemli bir yere sahiptir. Bu kavram ile ilkel insandan bugünün nitelik sahibi insanına kadar geçen süreçte oluşan birikim ve deneyimlerin ortaya çıkarılmasında, bunların yanı sıra bireyin yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunan diğer beşeri sermaye bireylerin bir araya gelmesiyle de toplumun eğitim, deneyim, sağlık, beslenme ve göç gibi faktörler aracılığıyla daha verimli ve etkin hale gelmesini sağladığı kabul edilen beşeri sermaye ise ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde oldukça önemli bir faktördür.

SOSYAL SERMAYE KAVRAMI

Sosyal sermaye, ülkelerin ekonomik faaliyetlerine, toplumsal hayatın etkilerini ortaya koymayı amaçlayan sosyal içerikli bir iktisadi kavramdır. Sosyal sermaye; toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini artıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri şeklinde tanımlanabilir (Temple, 2000; 23). Ekonomik açıdan ise sosyal sermaye, kişi ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin, ekonomik etkinliğe ve üretime yansması şeklinde ifade edilebilir (Karagül ve Masca, 2005; 39).

Sosyal Sermaye kavramı konusunda birçok tanım vardır. Putnam (1993) sosyal sermayeyi; “koordine edilmiş olaylarla toplumsal etkinliği arttırabilecek güven, norm ve sosyal ağların oluşturduğu sosyal organizasyonlar veya sosyal ilişkiler toplamı” olarak tanımlarken; Fukuyama’ya (1999); “insanlar arasındaki eşgüdümü ve işbirliğini teşvik eden ve içtenliğin hâkim olduğu normlar birliği” olarak tanımlamıştır. Grootaert-Van Bastelaer (2002) sosyal sermayeyi; “insanlar arasında bağlantı kuran, kurumlar, ilişkiler, tavırlar ve değerlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye yaptıkları katkılar” olarak ele alırken, Heral (2006) sosyal sermayeyi; “insanların ortak amaçları için, bireyler, gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışma yeteneği” olarak tanımlamıştır. Sosyal Sermaye kavramına geniş bir boyut kazandıran Coleman (1988) sosyal sermayeyi bir kamu malı olarak tanımlarken Dasgupta ve Serageldin (1997) sosyal sermayenin kamu malı olmadığını bireysel bir değer olduğunu ifade etmiştir (Ardahan, 2012; 775).

Sosyal sermaye, sosyal ilişkilerin ekonomik faaliyetleri nasıl etkilediğiyle ilgilenen bir kavramdır. “Sosyal” kavramı, sosyal sermayenin kaynaklarının tek başına bireylerde yer alamayacağını ifade ederken; “sermaye” kavramı, sosyal sermayenin, finansal sermaye, insan sermayesi gibi verimliliğinin olduğunu ve diğer sermaye çeşitleriyle arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu göstermektedir (Ardahan, 2012; 775).

Sosyal sermaye, sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıran, güven, normlar ve ağların bütünüdür. Buna göre, sosyal sermayenin toplumsal yaşamın işleyişi içerisinde ortak amaçların gerçekleştirilebilmesi için kullanılan güven, norm ve iletişim ağları gibi faktörlerin bir araya gelmesi sonucu oluştuğunu belirtmek gerekir (Putnam, 1993;169).

Mecik (2010;s. 4) sosyal sermaye teorisinin, sosyal ağların bir değere sahip olduğu fikrine dayandığını belirtmiştir. Fiziki sermaye ve beşeri sermaye, bireysel ve ortak verimliliği arttırırken, sosyal bağlar; birey ve grupların verimliliğini etkilemektedir. Öyle ki, fiziki sermaye fiziksel araçlara ve beşeri sermaye bireyin özelliklerine bağlı iken, sosyal sermaye bireyler arasındaki sosyal ağlar, müşterek normlar ve güven esaslı ilişkilere dayalıdır. Bundan ötürü, sosyal sermayenin toplumsal ahlaka bağlı olduğu da belirtilebilir. Kuşkusuz toplumun genel özellikleri sosyal sermaye birikimi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Kavramın açıklanmasında önemli bir yere sahip diğer bir isim olan Pierre Bourdieu ise, sosyal sermayeye mikro seviyede yaklaşarak, bireyin; toplum içerisinde belli statülere erişirken, hangi kaynakları harekete geçirdiği konusu üzerinde durmuştur. Bourdieu sosyal sermayeyi, bireylerin ya da grupların, karşılıklı tanıma ya da tanınmalar sonucunda sahip olduğu kaynakların, bireye sağladığı sermaye ve güçlerin toplamı olarak değerlendirmektedir (Şan, 2007;74).

Sosyal sermayeye farklı bir perspektiften bakacak olursak, bir toplumun politik ve sosyo-kültürel alanda gelişmesini etkileyen ve toplumu bir arada tutan; örfler, adetler, gelenekler, görenekler, insan ve iş ilişkileri ile kanunlar bütününden oluşan değerler bütünü olarak da ifade etmemiz mümkün olur. Toplumun ortak değerlerini, kurallarını ve güven unsurunu içinde barındırdığından ötürü, sosyal sermaye toplumun işlevselliğini sağlayan bir kavram özelliği taşımaktadır (Bilgin ve Kaynak, 2008;29-30).

Farklı bir yaklaşıma göre, sosyal sermayeyi, bir toplumda ekonomik kalkınma ve refahın şekillenmesinde; bağlantı (bonding), köprü kurma (bridging) ve zincirleme (linking) terimleri ile sınıflandırmak mümkündür. Bağlantı terimi; aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular gibi birbirini tanıyan bireylerin ilişkilerine bağlı olarak, negatif bir yan anlam barındırmakta olup, bu ilişkilerin sahip olduğu güçlü bağların, daha geniş sosyal ağlardaki ilişkilere yönelik engeller oluşturmakta olduğunu belirtmektedir. Köprü kurma teriminin; sosyal sermayenin farklı özelliklerdeki grup üyeleri arasındaki yatay bağları şekillendirdiği, normal şartlarda ilişki kurması mümkün olmayan ağlar arasında köprüler oluşturduğu ve bilgi ile güvenin yayılmasında ve işlemlerle ekonomik büyümenin artışında pozitif etkiye sahip olduğu iddia edilmektedir. Zincirleme teriminin ise; bireyler ya da onların ait oldukları gurupların, finansal veya siyasi güce sahip olan bireyler ya da guruplarla bağlantılarını tanımladığı, böylece gurup üyelerinin mikro seviyedeki sosyal sermayelerinin yükselmesine ve sosyal eylemlerin siyasi ve ekonomik olarak etkin bir düzeye gelmesine yol açtığı ifade edilmektedir (Sabatini,2009;430).

Sosyal sermayenin; mikro, orta ve makro seviye olmak üzere üçe ayrılması mümkündür. Buna göre, birey, aile ve arkadaşlar mikro seviyede yer alırken; komşuluk, toplumsal kimlik ve yerel otorite orta seviyede; bölgesel, ulusal ve uluslararası kavramlar makro seviyede yer almaktadır (Altay, 2007;344). Sosyal sermaye mikro seviyede; bireylerin diğer bireylerle birlikte çalışmaları, guruplara üyelikleri, siyasal tercihleri, komşuluk ilişkileri, kişilere duydukları güvenin derecesi ve bireylere yardım konusundaki duyarlılıkları gibi özellikler aracılığıyla değerlendirilmektedir (O'Brien, Burdsal & Molgaard, 2004;1207-1208).

Sosyal Sermayenin Unsurları

Sosyal sermaye konusunda yapılan değerlendirmeler genel olarak; sosyal ağlar, sosyal normlar ve güven ekseninde etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye olgusu, topluma yön veren ahlaki değerlere, kültürel ve siyasi yapı ile eğitime göre şekillenmektedir. Bu nedenle; adalet, güzellik, iyilik, ask, arkadaşlık ve geleceğe duyulan güven gibi maddi olmayan pozitif değerlerin toplumda oynadığı rolün etkisi fazladır (OECD, 2001; 41).

Genellikle güven, sosyal sermayenin en önemli unsuru olarak ele alındığı için, ekonomik birimlerin karşılıklı olarak güven duydukları bir ortamın oluşması, sosyal sermayenin gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Özsağır, 2007;49). Dolayısıyla toplumda bireylerin birbirlerine yönelik güven düzeyleri yükseldikçe, sosyal sermaye genişlemekte ve toplumsal refah artmaktadır. Güven unsurunun, sosyal sermaye kavramı içerisinde bu derece önemli bir yerinin bulunması, toplumların ortak hedeflere insanlar arasındaki güven düzeyinin yükselmesi neticesinde ulaşabileceği gerçeğinden kaynaklanmaktadır(Mecik,2010;14). Güven eksikliği bulunan bir ekonomide gelecekle ilgili beklentilerin iyimser olması ihtimali azalacaktır (Özsağır, 2007;53). Ekonomide güven esaslı ilişkilerin armaya başlaması ekonomik performans ve gelişim sürecini olumlu etkilemektedir(Sabatini, 2009;430). Güvenin yaygınlaşmasının sadece ekonomik işlemlerdeki maliyetleri değil, toplumdaki olumsuzluklardan kaçınmak için başvurulmuş güvenlik ve adalet hizmetleri gibi ihtiyaçları da azaltarak, bireylerin ve toplumun katlandığı maliyetleri azalttığı söylenebilir (Knack & Keefer, 1997;1252).

Ekonomik kalkınma ve refahın sağlanması için sosyal ağlar da güven kadar önemli bir role sahiptir. Sosyal ağlar; verimli ortam, güven ve paylaşılan değerlerin gelişmesine yol açarak, kontrol maliyetini azaltır ve işlemleri kolaylaştırır. Grup üyeleri arasında tekrarlanan etkileşimler, bilginin yükselen itibarını daha da arttırmaktadır (Sabatini, 2009;430). Sosyal ağlar sosyal sermayenin diğer unsurları olan güven ve normların etkinliğini artıran bir unsurdur.

Sosyal sermayenin önemli unsurlarından biri olan normlar, bireylerin müşterek kural ve kaideler, hatta geleneklere bağlı kalmak yoluyla, ortak eylemlerin başarılı sonuçlar vermesini sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Knack & Keefer,1997; 1254). Bireylerin normlara olan bağlılığının yüksek olması, bu normları ihlal etmeleri ya da bozmaları ihtimalini azaltmaktadır. Böylece ekonomik hayatta, işlem maliyetlerinin azalması ve verimliliğin artması mümkün olmaktadır (KOSGEB, 2005; 4).

BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

Beşeri sermaye kavramı sadece eğitime, deneyime, diğer becerilere ve bilgiye, bireyler ve firmalar tarafından yapılan yatırımlarla ilgili olmayıp, aynı zamanda ekonominin tümündeki eşitsizlikler, ekonomik büyüme, işsizlik ve dış ticaretteki değişikliklerle de ilgilidir. Beşeri sermaye, kısaca işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır(Mecik,2010;25). Özellikle ülkelerin ekonomik ve sosyal refahlarının artırılmasında beşeri sermaye olarak da ifade edilebilecek, yetişmiş insan gücünün ve bilginin verimlilik çerçevesinde büyümeyi sağlayan bir hareket gücünü verdiği kaçınılmazdır. Bu çerçevede, gelişmiş ülkeler ile her alanda rekabet edebilmek için, iyi donanımlı ve yetişmiş insan gücünün önemi anlaşılmış; dolayısıyla bireylerin gerekli bilgi, beceri ve yeterliliklerle donatılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır (Tanrıku,2009;1).

Keskin (2011;128)'e göre en genel ifadeyle beşeri sermaye, toplumdaki bireylerin, üretim süreciyle ilgili olarak, bir taraftan sahip oldukları bilginin, becerilerinin, yeteneklerinin, tecrübelerinin, işine karşı duygusal bağlılığının, davranışlarının ve değerlerinin ulaştığı düzeyi; diğer taraftan bedensel ve zihinsel zindeliği yada sağlamlığı ifade eden bir kavramdır. Beşeri sermaye, bir hane halkının yada bir neslin

üretim sürecinde kullanabileceği zamanını, tecrübesini, bilgisini ve becerisini ifade eder.

Bir toplumun nüfus kalitesinin artırılması, ekonomik analiz açısından kişisel ve milli geliri artırma özelliğinden dolayı yatırım olarak ele alınmaktadır. Toplumun sahip olduğu niteliklerin, gerçekleştirilen bu türdeki yatırımlarla geliştirilmesi sonucunda biriken sermaye türü de, beşeri sermaye olarak adlandırılmaktadır. Bireylere yönelik eğitim, sağlık ve çalışma amaçlı göç gibi unsurlara yatırım yapılması beşeri sermaye yatırımı olarak değerlendirilmektedir. Ancak uygulamada, beşeri sermayenin etkilerinin daha kolay ölçülebilir hale gelmesi için, ekonomik analizlerde genellikle eğitim yatırımları dikkate alınmaktadır(Mecik,2010;26).

Beşeri sermayeyi bir toplumda bulunan tüm bireylerin bilgi, yetenek ve deneyimlerinin üretim sürecine yansması şeklinde de tanımlamak mümkün olacaktır. Böylece beşeri sermayenin ekonomik büyüme için bir itici güç niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür(Özsoy,2007;20).

Beşeri sermaye genel olarak eğitim, yetişme ve tecrübe ile kazanılan özelliklere bağlı olarak gelişmekte ve işgücünün farklı kalitelerde olmasına yol açmaktadır. Kaliteli bir işgücü, üretime daha fazla katkı sağladığından, daha fazla gelir elde etmektedir. Dolayısıyla bireyin yüksek ücret gelirini, eğitime yapılan yatırımın işgücünün yetenek ve tecrübesini geliştirmesi ile elde ettiği belirtilmektedir(Acaroğlu,2005;3).

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak beşeri sermayeyi şu şekilde tanımlamamız doğru olacaktır; insanın zihinsel ve fiziksel iş yapabilme yeteneğini geliştiren, bu bağlamda verimliliğini ve gelecekte bireyin gelir elde etme potansiyelini artıran, eğitim, öğrenim, iş başında yetiştirme, tecrübe, aile içinde okul öncesi eğitim ve kültür oluşumu, sağlık, beslenme, barınma, iş ve ücret konusunda bilgi edinme ve göç faktörleri tarafından oluşturulan, insan üzerinde biriken sermaye türüdür (Acaroğlu,2005;4).

Beşeri Sermayenin Unsurları

Beşeri sermayenin unsurlarını; eğitim, deneyim, sağlık ve beslenme ile göç başlıkları altında incelemek mümkündür. Belirtilen unsurlar, beşeri sermayenin oluşumuna kendi başlarına ve birlikte olmak üzere farklı yollarla katkıda bulunmaktadır. Bu unsurların, bireylerin gelir düzeyinde ve toplumun refah düzeyinde olumlu etkilere sahip olması, bunların birer yatırım olarak değerlendirilmesine yol açmıştır(Mecik,2010;32).

Eğitim ve Deneyim

Günümüz toplumlarında, bilginin en önemli rekabet unsuru haline gelmesiyle daha fazla eğitime, daha fazla bilgi ve beceriye sahip bireylerin daha fazla getiri elde etmeye başladıkları bilinen bir gerçektir. Özellikle bireylerin kazançları ve eğitim seviyeleri arasındaki doğru yönlü ilişki, eğitimin önem kazanmasına yol açmıştır. Bunların yanı sıra, eğitim, bireye maddi getirilerinin yanı sıra saygınlık gibi maddi olmayan getiriler de sağlamaktadır (Çalışkan, 2007, s. 235).

Eğitim daha iyi istihdam fırsatları sağlayarak, nüfus artış hızını düşürerek , daha gelişmiş sağlık ve beslenme olanakları sağlayarak, yoksulluğu azaltarak, gelir ve servet dağılımını iyileştirerek dolaylı yoldan, becerileri, bilgiyi ve işgücünün verimliliğini artırarak doğrudan milli gelirin büyümesine katkı sağlar(Nadeem ve Othman,2002;277).

Bireylerin beşeri sermayelerinin artırılması, sadece bireylerin kendisine değil, aynı zamanda toplumun tamamına yönelik getiriler sağlamaktadır. Eğitimin, dolayısıyla beşeri sermayenin, bireylerin yaşam kalitesini yükselten bazı dışsal etkilere yol açtığı bilinmektedir. Eğitim seviyesi yükselen bireylerin; sağlık konusunda daha duyarlı hale geldiği ve böylece toplumun genel sağlık durumunun da olumlu yönde etkilendiği

belirtilmektedir. Yine bunların yanı sıra, eğitim seviyesi yüksek ailelerin, çocuklar için katlandığı maddi ve manevi harcamalardaki artışın, çocukların eğitim sürecindeki başarısını arttırdığı ve eğitim sürelerinin artmasına yol açtığı, böylece daha yüksek beşeri ve sosyal sermaye sahibi bireylerin toplumdaki oranının artmasını sağladığı ifade edilmektedir (Çalışkan ve Meçik, 2010, s. 49-50).

Sağlık ve Beslenme

Bireylerin sağlık durumu, insan gücü potansiyelinin etkin kullanımında rol oynamaktadır. İşgücü verimliliğinin, bireylerin zihinsel ve bedensel sağlık durumu ile yakından ilişkili olması nedeniyle, sağlığa yapılan yatırımlar, ekonomik verimliliği ve dolayısıyla kalkınmayı olumlu etkilemektedir(Acaroğlu,2005;52). Aynı zamanda, bir toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişmişliği arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan bir çalışmada, sağlık unsurunun ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin var olduğu ve toplumun yaşam beklentisindeki bir yıllık artışın ekonomik hâsılayı %4 arttırdığı sonucu elde edilmiştir(Mecik,2010;34).

Toplum ve onu oluşturan bireylerin sağlıklı ve güçlü olarak yaşamasında, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde, refah düzeyinin artmasında, huzurlu ve güvence altında varlığını sürdürebilmesinde yeterli ve dengeli beslenme temel koşullardan birisi belki de en önemlisidir. Beslenmenin yetersiz ve sağlıksız olduğu durumlarda açlık ve yoksulluk meydana gelmektedir(Acaroğlu,2005;51).

Göç

Bir ülkenin göç vermesi, ülkenin az gelişmiş bir ekonomiye sahip olması durumunda, işsizlik oranını azaltması ve yurt içi tasarrufları arttırması ile ekonomiye olumlu yönde etkide bulunabilir. Yine az gelişmiş bir ülkeden gelişmiş ülkeye giden işgücünün, gelişmiş ülkede beşeri sermayesini arttırması, işgücünün ülkesine geri dönmesi halinde, az gelişmiş ülkeye yönelik bir avantaja dönüşebilir (Mecik,2010;35).

SOSYAL VE BEŞERİ SERMAYE İLİŞKİ VE ETKİLEŞİMİ

Sosyal sermaye üzerinde ağırlıklı duran Francis Fukuyama, teknolojik gelişmelerin etkilediği ve yüz yüze ilişkilerin zorunlu olarak azaldığı çağımızda sosyal sermayenin belirleyiciliğine dikkat çekmektedir. Bu durumda gelişen iletişim ağı, kurumlar ve kurallar bütünü, sosyal ilişkilerin niceliğini, niteliğini ve şeklini belirlemektedir. Bu durumda beşeri sermaye kavramı, toplamda sosyal sermaye kavramını yaratmaktadır. Aile, firma, sivil toplum örgütleri, kamu kurumları ve etnik gruplar gibi çok çeşitli parçalar dikey ya da yatay etkileşim yolu ile bir bütünü yaratmaktadırlar(Özütler,2009;45).

Beşeri sermaye ile birlikte sosyal sermaye kavramlarının çağdaş iktisat literatürüne yoğun olarak girmiş olması, klasik sermaye kavramında önemli ölçüde anlam kaymasına yol açmıştır. Sermaye kavramı bugüne kadar fiziki bir anlam içermekteydi. Ancak son yıllarda içsel büyüme teorileri kapsamında beşeri ve sosyal sermaye kavramlarının gündeme gelmesiyle, sermaye faktörünün fiziki bir değer içermesi kadar, fiziki olmayan değerleri de içine alabilen çok daha geniş kapsamlı bir üretim faktörü olduğu artık kabul edilmektedir(Karagül ve Masca,2005,39).

İnsanlar arasındaki güvene dayalı iletişimin ekonomik getirilerini analiz eden sosyal sermaye, kişinin sosyal, eğitim, sağlık, aile, çalışma hayatı ve kamu idaresindeki faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle sosyal sermaye, beşeri sermaye verimliliğine de önemli ölçüde katkı yapan unsurlardan biridir. Beşeri sermayenin etkin bir biçimde kullanılabilmesi, büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlı olduğu için özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal sermayeye verilen önem daha da artmıştır. Bu açıdan sosyal sermaye ve beşeri sermayenin birbirini tamamlayan iki ayrı ekonomik değer olarak ele alınması doğru olacaktır (Karagül,2003;84). Sosyal

sermaye ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan özellik, sosyal sermayenin beşeri sermayenin etkinliğini arttıran bir unsur olmasıdır (Mecik,2010;41). Beşeri sermayenin girdisini oluşturan toplum, sosyal sermayesi ile küreselleşmiş dünyada var olmaktadır. Bu durumda sağlıklı bir beşeri sermaye, sağlam bir sosyal sermayeyi oluşturmaktadır(Özütler,2009;45).

Bir ülkede insanlar ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkiler ne denli yoğun ise ilgili toplumda aynı ölçüde sosyal sermayenin varlığından söz edilebilir. Bu yapıdaki bir toplumu oluşturan fertler, kendileriyle ve toplumuyla barışık bir yapı içindedirler. Dolayısıyla kendine ve çevresine güvenen, ayrıca kendisi ve toplumu ile barışık olan kişilerin, iş hayatında çok daha başarılı oldukları gözlemlenmektedir (Karagül,2003;84-85). Güven eksikliğinin oluşması sonucunda ise işlem maliyetlerinin yükselişe geçeceğini ve bu işlem maliyetlerinin tüm ekonominin üzerine konan bir vergi etkisi yaratacağını belirtmiştir. Bu durumda sağlam bir beşeri birikim, ülkelerin sosyal sermayelerini, kültürlerini inşa ederken ekonomik düzende de önemli yansımalar oluşturmaktadır(Özütler,2009;45).

Sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tablo incelendiğinde beşeri sermayenin bireyler üzerine odaklandığı görülmektedir. Sosyal sermayenin odak noktası ise ilişkilidir. Beşeri sermayenin bireyin gelir düzeyi, verimliliği gibi doğrudan olduğu gibi bireyin sağlığı, bireyin toplumsal rolü gibi dolaylı getirilerinin olduğu görülmektedir. Sosyal sermayenin getirileri ise; bireylerin sosyal uyumunun sağlanması ve ekonomik alanda başarının yakalanmasıdır. Bu da sosyal sermayenin kendi kendisini besleyen bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

Tablo 1. Beşeri Sermaye ve Sosyal Sermaye İlişkisi

	BEŞERİ SERMAYE	SOSYAL SERMAYE
Odak Noktası	Birey	İlişkiler
Ölçütler	Eğitim süresi Nitelikler	Tutumlar/Değerler Üyelik/Katılım Güven seviyeleri
Sonuçlar	Doğrudan : Gelir, verimlilik Dolaylı : Sağlık, aktiflik	Sosyal uyum Ekonomik başarı Daha fazla sosyal sermaye
Model	Doğrusal	Etkileşimli/Dairesel

Kaynak: Mecik, Oytun (2010);"Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi: Eskişehir İli Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

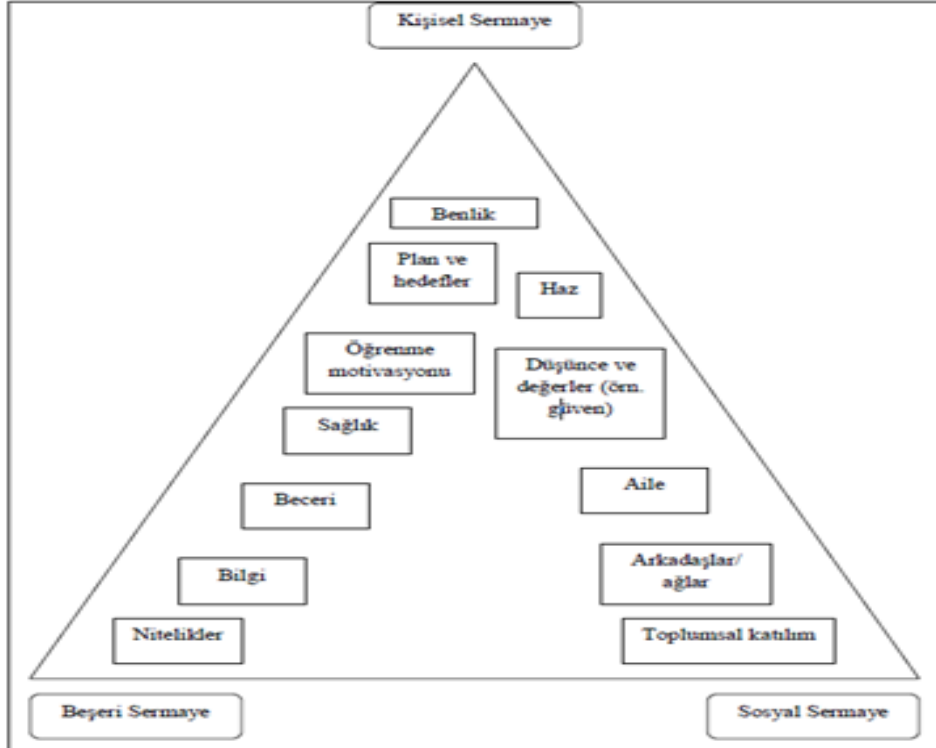
Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında, tıpkı beşeri sermaye gibi sosyal sermayenin de önemli katkısı vardır. Bir toplumda güven ve işbirliği bağlantılarının güçlü olması, beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik ve sosyal etkilerinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Günümüzde beşeri sermaye tarafından oluşturulan sosyal sermayenin kalkınmadaki önemi konusunda OECD' nin gerçekleştirdiği çalışmada, sosyal sermayenin toplumun sosyal ve kültürel yapısı üzerinde bir şemsiye görevi yaptığı ve uzun dönemli kalkınmanın sürdürülmesinin önemli bir belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda sosyal sermaye, genel ekonomik performans, suç ve rüşvetçilik, göçmenlerin istihdamı, sağlık koşulları gibi oldukça geniş bir yelpazede kalkınma üzerinde etkili olan bir şemsiyedir (Gümüş,2004;58).

Bireylerin sosyal sermayelerinin ve beşeri sermayelerinin onlara yönelik bazı avantajlarından söz edilebilir. Bu avantajlar, akranlarından daha fazla yeteneğe sahip bireylerde ya da belirli gruplarda görülebilmektedir. Avantajların özellikle daha yüksek gelir düzeylerine sahip bireylerde gözlemlendiği bir gerçektir. Bireylerin bu şekilde, birbirlerinden farklı konumlara sahip olmaları ve sosyal sermayelerinin şekillenmesinde rol oynayan önemli faktörün beşeri sermaye olduğu ve bireyler arasından daha fazla yeteneğe sahip olan, daha akıllı, daha atılgan, daha anlaşılır ve hünerli olanlardaki farklılığın nedeninin bundan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, belirtilen avantajın açıklanmasında sosyal sermaye, beşeri sermayeyi tamamlayıcı nitelikte bir kavramdır. Sosyal sermaye bireylerin; diğerlerinden daha iyi konumda olmalarını, daha başarılı olmalarını, onların diğer insanlarla daha iyi bağlara sahip olmasıyla açıklamaktadır (Burt,2005;4).

Sosyal sermaye, beşeri sermaye birikimine katkı sağlamaktadır. Böylece bireyin sahip olduğu iyi aile bağları ve sosyal ağlar, bireyin; daha iyi eğitim alarak, bilgi ve becerilerini artırmasına yardımcı olur. Öte yandan beşeri sermayenin sosyal sermayeyi teşvik ettiği de savunulan görüşler arasındadır. 1991 yılında Boxman, De Graaf ve Flap tarafından gerçekleştirilen araştırmada; beşeri sermayenin gelir üzerindeki en yüksek etkisinin, düşük sosyal sermaye birikimi ile birlikte ortaya çıktığını ve beşeri sermayenin gelir üzerindeki en az etkisinin ise sosyal sermaye birikiminin en yüksek olduğu durumda oluştuğunu göstermektedir. Zira sosyal sermaye birikimi yüksek olduğunda, beşeri sermayeye çok fazla gereksinim duyulmazken, sosyal sermaye birikimi düşük olduğunda, beşeri sermayenin güçlü bir etkisi ile karşılaşılmaktadır(Mecik,2010;45).

Birey için beşeri sermaye ve sosyal sermayenin bir araya gelmesinin ne tür sonuçlara yol açacağı aşağıdaki şekilde özetlenmiştir. Buna göre, bireyin öğrenme sürecinde, daha sağlıklı bir yaşam, daha güçlü sosyal ağlar, gelişen bir aile yaşamı ve buna benzer faktörler, bireyin beşeri ve sosyal sermayesini şekillendirerek, bireysel getirilerin artmasına yol açmaktadır(Mecik,2010;44).

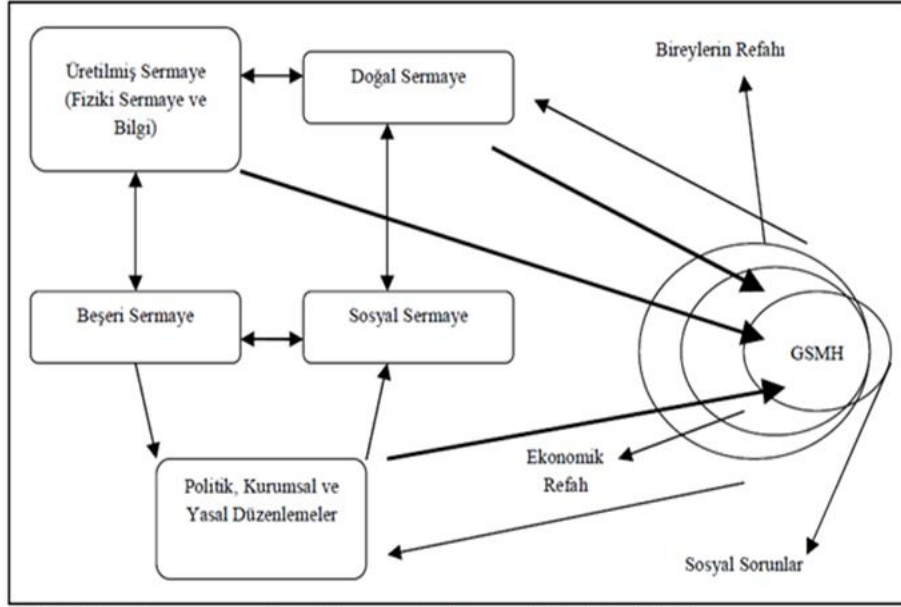
Kaynak: Mecik, Oytun (2010);"Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi: Eskişehir İli Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Sosyal sermayenin bireylerin beşeri sermayelerine öğrenme süreçleri üzerinden sağladığı katkı, özde bireylerin bağlantıları vasıtasıyla bazı becerileri elde etmelerini sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, sosyal ağların ve normların öğrenme kültürünü teşvik etmesi, bireylerin bütün yaşamları boyunca önemini koruyan bir özellik olarak değerlendirilmektedir(Mecik,2010;45).

Gümüş (2004;58-59)'a göre ekonomik faaliyetler bireyler tarafından değil, örgütler ve kurumlar tarafından yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin etkili olabilmesi de yüksek derecede sosyal işbirliği gerektirmektedir. Bu şekilde oluşan sosyal sermaye, bilgi paylaşımını, takım çalışmalarını, normları, örgütler içerisindeki ilişkileri ve ekonomik başarıyı ortaya koymaktadır. Beşeri sermaye gibi sosyal sermaye de birçok insanın birlikte hareket etmeleri anlamında pozitif dışsallıkların oluşmasını sağlamaktadır. Buna göre çeşitli firma ve endüstri bağlantıları sayesinde ortaya çıkan işbirliği ağları, eksik bilgi ve bürokrasiden kaynaklanan işlem giderlerini azaltarak pozitif dışsallık oluşturmaktadır. Sosyal bağlantılar yoluyla oluşan bilgiye ve güvene dayalı birlikteliklerin, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, kaynak israflarının önlenmesi, adi gelir dağılımının gerçekleştirilmesi, fırsat eşitliğinin ve üretimde etkinliğin artırılabilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu etkilerin etkin ve sürekli olabilmesi ise nitelikli bireylerin oluşmasına yönelik olarak beşeri sermaye yatırımlarına bağlıdır.

Beşeri sermaye ve sosyal sermaye karşılıklı bir ilişkiye sahip olup doğal sermayenin yanı sıra politik, kurumsal ve yasal düzenlemelerle milli gelirin artırılması yoluyla ekonomik refahın artmasına etki eder (Grootaert, 1998, s. 1). Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere politik, kurumsal ve yasal düzenlemelerin toplumsal etkileriyle yakından ilişkili olan beşeri ve sosyal sermaye, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında geleneksel üretim faktörlerinin tamamlayıcısı durumundadır. Tüm üretim

faktörlerinin karşılıklı ilişki ve pozitif dışsallık etkileri sayesinde artan etkinlik ve verimlilik, hem ekonomik büyüme hem de ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilmesinde son derece önemlidir (Gümüş,2004;60-61).

Şekil 8. Beşeri Sermaye ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Refahla İlişkisi
OECD, 2001, s. 12.

Sosyal sermayenin ekonomik açıdan başarılı olabilmesi beşeri sermaye yatırımlarına, beşeri sermayenin etkin olabilmesi ise yüksek eğitim ve niteliklere önem veren sosyal sermaye yatırımlarına bağlıdır. Bu karşılıklı ilişkiye bağlı olarak hem beşeri hem de sosyal sermayenin bir araya gelmesinin ekonomik kalkınma için gerekli ve yeterli olduğu söylenebilir (Gümüş,2004;59).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal sermaye ve beşeri sermaye ilişki ve etkileşiminin incelendiği bu çalışmada, sosyal sermaye; sosyal ağlar, normlar ve güven unsurları, beşeri sermaye ise eğitim, deneyim, sağlık, beslenme ve göç unsurları bağlamında değerlendirilmiştir. Sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki ilişkilerin temelini, sosyal sermayenin beşeri sermayenin etkinliğini arttıran bir unsur olması oluşturmaktadır. Sosyal sermayenin, beşeri sermayeyi tamamlayıcı nitelikte bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çevresiyle yeterli ölçüde iletişim kurabildiği için kendisine güvenen ve içinde bulunduğu toplumla barışık olan bir kişinin kendisine olan güvenin artması, doğal olarak verimliliğine yansımaktadır. Öte yandan, beşeri sermayenin nasıl ve ne ölçüde kullanılacağı tamamen onun sahibi olan kişinin iradesine bağlı olduğundan, ilgili kişinin içinde bulunduğu toplumla barışık olması çok daha özverili çalışmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda fertler de olduğu gibi toplumlarda da üretkenliğin temel şartı, sağlıklı bir yapıya sahip olmaktır. Sağlıklı toplumlardaki başarı sadece ekonomik alanda değil, bütün diğer bilimsel ve sosyal faaliyetlerde de görülmektedir. Bu nedenle sosyal sermaye, beşeri sermaye verimliliğine de önemli ölçüde katkı yapan unsurlar arasında yer almaktadır.

Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve etkin bir şekilde kullanılabilmesi, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Bunun için eğitilmiş ve sağlıklı bir topluma ihtiyaç vardır. Öte yandan, burada kişilerin maddi imkânlar ve sosyal ilişkiler bakımından memnuniyet derecesi de vazgeçilmez bir unsurdur.

Her iki sermaye türü değerlendirildiğinde, yapılan yatırımların ekonomik getirilerinin yanında, başka sosyal kazanımlar da sağladığı görülmektedir. Aynı zamanda sosyal sermaye ve beşeri sermaye arasındaki karşılıklı tamamlayıcılık ve nedensellik ilişkilerinin, bireylerin ve dolayısıyla toplumun ekonomik refah seviyesine sağladığı katkılar da ortaya konulmuştur.

Ekonomik ve sosyal refahı artırmak isteyen toplumların bu süreçte başarılı olabilmeleri, beşeri sermayelerinin geliştirilmesine bağlıdır. Güçlü bir beşeri sermaye, sağlam bir sosyal sermayenin oluşmasında büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, beşeri ve sosyal sermayeye yatırım yapmayan ülkelerin iktisadi alanda yüksek bir performans göstermesi mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, H. (2005);” Üretim İçinde Beşeri Sermayenin Payı: Türkiye İlleri İtibarı İle Beşeri Sermayenin Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

Altay, A. (2007);”Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, **Ege Akademik Bakış**, 7, 337-362.

Ardahan, F. (2012);” Sosyal Sermaye Ölçeği geçerlilik, güvenilirlik çalışması”, **International Journal of Human Sciences [Online]**, (9)2, 773-789.

Bilgin, N. ve Kaynak, R. (2008);” Sosyal Sermaye Faktörlerinin İş Başarısına Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 32, 29-38.

Burt, R. S. (1997);”The Contingent Value of Social Capital”, **Administrative Science Quarterly**, 42 (2), 339-365.

Çalışkan, Ş. ve Meçik, O. (2010);”Sosyal Sermayenin Oluşumunda ve Radikalleşmenin Önlenmesinde Eğitimin Rolü”, Sever, M., Cinoğlu, H. Başıbüyük, O. (Der.), Terörün Sosyal Psikolojisi, **Polis Akademisi Yayınları**, Ankara, ss.41-63

Çalışkan, Şadan (2007);”Eğitimin Girdisi (Uşak İli Örneği)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt12, S.2, s.235-252.

Grootaert, C. (1998);**Social Capital: The Missing Link?**,(Social Capital Initiative Working Paper No.3). Washington, DC: The World Bank.

Gümüş, Sevda (2004);”Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi*, Erzurum.

Karagül, Mehmet (2003);”Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı 5,s.79-90.

Karagül, Mehmet ve Masca, Mahmut (2005);”Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1,s.37-52.

Keskin, Abdullah(2011);”Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt25,Sayı3-4,s.125-153.

Knack, S. & Keefer, P. (1997);” Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation”, **The Quarterly Journal of Economics**, 112 (4), 1251-1288.

- KOSGEB. (2005); **Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü**, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü, Ankara.
- Mecik, Oytun (2010);”Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermayenin Bireysel Ekonomik Getirisi: Eskişehir İli Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uşak.
- Nadeem, A.Burney and Othman, E.Mohammed (2002);”The Efficiency Of The Public Education System in Kuwait, **The Social Science Journal**,39, pp.277-286.
- O’Brien, M. S., Burdsal, C. A. & Molgaard, C. A. (2004);” Further Development of an Australian-Based Measure of Social Capital in a US Sample”, **Social Science & Medicine**, 59, 1207-1217.
- OECD. (2001). The Well-being of Nations, **The Role of Human and Social Capital**.
- Özsağır, A. (2007);” Ekonomide Güven Faktörü”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 6, 46-62.
- Özsoy, C. (2007);” Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi”, Yayınlanmamış doktora tezi, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir.
- Özütler, Hatice, Ş.(2009);”Beşeri Sermaye ve Bilgi Ekonomisinin İktisadi Kalkınmadaki Önemi: Türkiye Üzerinde Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Putnam, R. D. (1993); **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. New Jersey: Princeton University Press.
- Sabatini,F.(2009);” Social Capital as Social Networks: A New Framework for Measurement and an Empirical Analysis of Its Determinants and Consequences”, **The Journal of Socio-Economics**, 38, 429-442.
- Şan, M. K. (2007);” Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği”, **Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management**, 2, 70-95.
- Tanrıku, D. (2009);” Yükseköğretime Erişimin Değerlendirilmesi ve Türkiye İçin Politika Önerileri”, **Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara.
- Temple, J. (2000). “Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries”, **OECD Working Paper** No: 00/36.